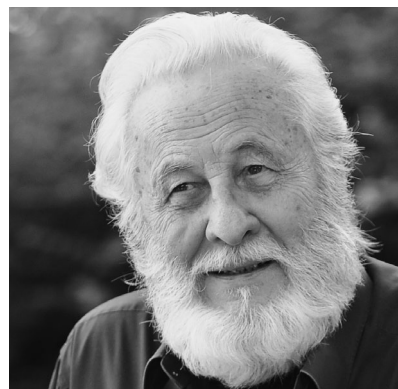

Az élet megmenti önmagát

Szakonyi Károly válaszol Balázs Géza kérdéseire

Szakonyi Károssal rendszeresen találkozom a középiskolások anyanyelvi versenyein Győrben és Sátoraljaújhelyen. Derűje, bölcsessége rögtön megfogott. Az utazások során, a szünetekben nagyokat beszélgetünk. Szóba kerül az irodalmi közélet, nemzedékeinek (merthogy nemrég köszönthettük 85. születésnapján) írói, íróbarátai – akinek remek, de részben elmerült elbeszéléseiből és a rájuk való emlékezésekből izgalmas kötetet állított össze (*Írók lámpafényénél*). Közös helyeink is vannak, például a budapesti Rákospalota, ahol Gyurkovics Tibor lakott, és „kicsivel” később én is ott születtem, és sokáig ott éltem. No meg a színház: Szakonyi *Adáshibáját* mindig játsszák valahol... Beszélgetéseink során jó volt felidézni a félhomályból a lassan valószínűleg teljesen elmerülő évszázad magyar irodalmának néhány alakját, életüket, harcaikat, halálukat... Fölhoztam már máskor is, hogy mennyire líraian rajzolta meg Thurzó Gábor utolsó napjait: „Súlyos beteg lett valóban, de türelmesen viselte. Magányosan. Amikor érezte, hogy nemsokára itt a vég, kórházba vonult, mintha kényelmesen, poggyász nélkül valahová a közelbe utazna, csupán kis táskarádióját vitte magával, azt hallgatta addig a néhány napig, ameddig még élt. Az óbudai temetőben nyugszik egyszerű, tömör fakereszt alatt.” Kötete címlapjára kiírta: **Olvassuk újra! De addig is: Hallgassuk meg egymást!**

– *Hol a történet? Miért és hová tűnt el a történet a mai magyar irodalomból?*

– A történet megvan, csak kis-restelli magát. A sznob ítések a posztmodern prózát inkább elismerik korszerű irodalomnak, mint a realizmust, márpedig az történetmondáson alapszik. Divat lett a *szöveg*, már jó ideje persze, noha kezd elfáradni, de mindig jön egy új írógeneráció, amelynek tagjai azt hiszik, csak úgy lesznek érdekesek, ha elhagyják a „konzervatív” mesélést. Pedig az irodalom vértelen nélküle. *Mózes könyve*, a görög eposzok, a népmesék, a kialakult regény mind történet és elmesélés. Dickens vaskos regényei újságokban, folytatásokban kezdtek pályafutásukat, az olvasókat a figurák sorsa, története érdekelte. Mi más érdekelhette volna? A történet tehát nem vesztet ki, ma is megvan, bár például a jeles, nemrég elhunyt kiváló kortársunk, Esterházy is került, regényeiben az epizódok nem állnak össze hagyományosan értelmezett történetté.

Azt hiszem, inkább arról van szó, hogy nincs olyan nagy formátumú történetmondó, mint Mikszáth, Tersánszky, Móricz, Kosztolányi – hogy csak néhányat említek azok közül, akiknek a történeteink felnőttek. De említhetném a közeli múltból Fejes Endrét. Nagy történetmesélő volt, a *Rozsdámető* című remeke például regénycsoda, olyan mértékű történetűrités, hogy az ember olvasása után azt gondolhatná: többkötetes *ságát* olvasott végig. Spiró szépen mond történetet az *Ikszekben* vagy a *Fogságban*, de kevés ma az ilyen. Bő lére eresztettem, de hadd mondjam: a történet megvan, soha nem is fog elveszni, mert nélküle nincs pletykázkodás, márpedig az irodalom magasrendű pletyka: „Hallotta, mi történt? Nahát, ez az Anna! Otthagyta ezt a derék Karenint meg a kisfiát egy Vronszkijért!” Soroljam a többi esetet?

– *Szerintem ennyi is meggyőző volt. Mi ösztönözt az Írók lámpafényénél kötet összeállítására? Bízol abban, hogy az ott szereplő,*

közelmúltbeli, jórészt elfelejtett írókat vissza lehet hozni?

– Az *Írók lámpafényénél* abból a gondolatból indult ki, hogy terveztem egy antológiát legkedvesebb novella-olvasmányaimból. Ez akkor még nemcsak a magyarokra vonatkozott, benne lett volna pl. Maugham *Esője*, ami bravúros történet. De belekerült volna Gorkij és Csehov is. És amit mindig is csodáltam, Bertha Bulcsu *Jégnovellája*. Ezzel kezdtem. Aztán eszembe ötlött Szabó István. Meg az ő nagyszerű novellái. És közben arra gondoltam, emlékeznek-e rájuk az olvasók, hiszen aki meghal, azt olyan hamar elfelejtik. Így változott a program: fel kell támasztani az elmúlt időkben eltávozottakat, s jöttek sorban, jelentkeztek a fejében. Akkor vettem számba, mennyien elmentek, ismertem őket, legtöbbjükkel barátságban, szoros kapcsolatban álltam, de egyáltalán: kortársaim voltak. Hadd juszanak eszébe az olvasó embernek, hadd vegyék le a polcra a műveiket, s lássák, milyen gazdag novel-

lairodalmunk van! Emellett arra is számítottam, hogy a magyartanárok segítségére is sietek ezzel, hiszen tudom, milyen kevés óraszámában beszélhetnek a kortárs, hazai írókról. Tehát emlékezés, emlékeztetés és misszió – ez volt a célom.

– Egyszer mesélte nekem, hogy az ötvenes-hatvanas években hogyan telt egy magyar író napja... Elmondanád olvasóinknak is?

– Az ötvenes évek végén, a hatvanasok elején sok író indult, jómagam is. Ez az időszak nagyon bonyolult volt mindenestől, de szellemi téren is, mondjuk, éppen az irodalomban. Gondoljuk el: ’56 után vagyunk két-három évvel, még mindenkiben élesen ott vannak a forradalom győzelmes, lelkesítő napjainak emlékei, ugyanakkor a levert szabadságharc utáni megtorlás sötétsége borul az élet fölé. Írók hallgatnak, tiltakoznak, börtönben vannak. Hogyhogya mégis kedve van egy új generációnak a publikációra? Ambivalens helyzet. De indulnak az irodalmi fórumok, megjelenik az ÉS, a Kortárs, a napilapok kulturális rovatai irodalmat akarnak hozni. Talán arról van szó, hogy a pangó irodalmi élet helyébe gyorsan be akar tolni egy új nemzedék? Persze, ebben is van igazság, mert a politikai lektúrt azonnal beszippantotta a vákuum. De gondoljunk arra, hogy a forradalom előtti években sokan azért nem publikáltak, mert nem értettek egyet az ideológiával. Igaz, ’54-ben enyhülés volt, és az Új Hang című folyóiratban bemutatkozhattak az új hangot hozó írók: Sánta Ferenc, (Kamondy) Tóth László, Szabó István, Moldova György, Galgóczi Erzsébet, Csurka István, de aztán kis időre megint szorult a helyzet ’56 nya-

Gyurkovics Tibor az Adáshiba plakátját nézi, 1970. június

ráig. Azon a nyáron kezdtük érezni, hogy lehet itt igazat szólni. A szerkesztőségek már fogadóképesek is voltak rá. De csak a harcok múltával, a látszólagos konszolidáció napjaiban lehetett publikációhoz jutni. Azok nevében mondom, akik az említett Új Hang szerzőihez kapcsolódva, akkor kezdték a pályát: Bertha Bulcsu, Fejes Endre, Hernádi Gyula, Lázár Ervin, és nemsokára rá Simonffy András, Gerelyes Endre és sorolhatnám (a költőkről most nem beszélve, de rájuk is vonatkoztatva), senki sem tett engedményt. Mondhatnám azt is, hogy ’56 szellemét folytattuk a lehetőségek szerint megjelenő munkáinkban. És csakhamar létrejött az Új Írás, éppen a fiatalok számára indított folyóirat, amelyben persze az idősebbek is helyet kaptak, sőt, itt volt lehetőségük azoknak is, akik az ’56-os szereplésük miatt tiltottak voltak, hogy újra publikálhassanak. A hatvanas évek elejére az irodalmi konszolidáció nagyjából létrejött, nagyszerű művek születtek, a hetvenes évek végéig, de még valamelyest a nyolcvanasok derekáig is tartott ez az állapot, amelyben a próza, a vers,

a dráma és a film – a kultúrpolitika aggodalmas felügyelete mellett, vagy olykor ellenére – marandót alkothatott. Ebben az időben kezdett érdeklődni a külföld is a magyar művek iránt, de nemcsak a „baráti” országok, hanem a nyugati világ is. Ez azt is jelentette, hogy sokféle fórum létezett, ha nem is volt annyi folyóirat, mint ma, de a meglévők elegendőnek bizonyultak, a napilapok is hoztak irodalmat, a Televízió is adott munkát, nem beszélve a Rádióról, a felolvasások mellett ott volt a lehetőség rádiójátékok írására stb. Ez serkentően hatott, hiszen vártak tőlünk írásokat. A magam napi beosztása az volt, hogy reggel kilenc tájban bementem a Rákóczi úti Marika presszóba, letelepedtem az ablak melletti asztalomhoz, kértem Galambos bácsitól, a pincértől egy szimpla kávé meg egy pohár szódát, elővettem a papírt, a tollat, és reméltem, hogy menni fog a munka. Fejes Endre a presszó belső sarkában ült, nagyalakú francia kockás lapokra írta töltőtollával valamelyik gyönyörű elbeszélését, a *Kéktiszta szerelem* címűt, vagy később a *Rozsdatemetőt*. Ha nem ment az írás, összeültünk

Az Adáshiba első külföldi bemutatója, Helsinki, 1971. január

dumálni. Néha be-benézett valaki, Kertész Ákos vagy Hernádi, Csánádi Jancsi, Kalász Marci, de inkább már a délutáni órákban. Akkor átalakultunk asztaltársasággá. A kézzel megírt novellát fenn, az albérletemben legépeltem, ez egy tisztázó átírás-javítás is volt, aztán vittem valamelyik szerkesztőségbe. Leginkább az Új Írásba, de néha a Kortársba, vagy feladtam a Jelenkornak postán. Ha nem volt dolgom a Rádióban, akkor elmentem a Hungáriába, mindig volt ott valaki az írók közül. De a hatvanas években megnyílt a Fiatal Művészek Klubja az Andrássy úton (ma KOGART Galéria), oda majdnem minden este lementünk. (Így mondtuk: lemegyek a klubba...) Ott aztán nemcsak irodalmárok voltak, hanem festők, zenészek, szobrászok, színészek... Barátságok szövődtek, késő éjszakáig ment a vita, néha olyan filmet vetítettek, amelyet nem lehetett látni a mozikban, koncertet adott Kocsis Bertalan hegedűművész, szombatonként tánc is volt, a büfében hagymás zsíros kenyeret vehettünk. Csúszott rá az olcsó bor. S ha még benne voltunk a hangulatban, átmentünk a Fészek bárba, onnan esetleg egy festő

műtermébe... De azért reggelente nekiláttunk a munkának.

– És ma hogyan telik el egy író napja?

– Manapság talán a romkocsmákba járnak a fiatal írók is. Nem tudom, összetartanak-e annyira, mint akkoriban mi, noha voltak ellentétek, rivalizálások a folyóiratokon belül is, de még megmaradt valami a régi irodalmi életből. Most nem ismerem a helyzetet. Nem tudom, van-e lehetőség író-olvasó találkozókra, amelyek révén bejártuk az országot, a könyvtárakat, falusi kultúrházakat. Nem tudom, van-e efféle kapcsolat. Lehet, hogy nagyrészt az interneten zajlik az „élet”, sok fórum meg is szűnt, a Rádió, mint irodalmi felvevőhely visszaszorult valami kis stúdióba, a Televízió nem kíváncsi az írókra, a napilapok is alig, s bár van rengeteg folyóirat, nem hiszem, hogy bármelyik is úgy összekovácsolna alkotókat, mint hajdan például az Új Írás. Lehet, hogy igazságatlan vagyok, ha Maklárty Zoltánt, a bölcs színészt idézem: „Sajnálom a fiatalokat, mert övük a jövő!”

– Hogy él emlékezetedben (a budapesti) Rákosfalva? Azért is kérdezem, mert az én szülőföldem is...

– Rákosfalva? Én csak „átutazóban” jártam arra, igaz, napon-ta. Árpádföldön laktunk, az még odébb van. Túl Cinkotán. De bejáró diák koromban, majd később, munkába menet és jövet megállt a HÉV Rákosfalván. Ott volt a Rákos-patak mellett, az állomáshoz közel a Lardolin vegyigyár, ahol az ötvenes években Gyurkovics Tibor mamája, a valaha szép úriasszony, segédmunkásként dolgozott. A gyártól nem messze volt a családi villájuk, ahol később megismertem Tibor családját, apját, a jogászdoktor Gyurkovics Henriket, a háború alatt a Százados úti kenyérgyár igazgatóját, aki akkor már csak Tibor verseiben lelte örömét. Az Adáshiba című darabom premierje utáni bankettől hajnalban távozva kávéztunk az Egyetem presszóban, s akkor támadt Tiborban az ötlet, hogy látogassuk meg az öregeket. Kimentünk hévvel, kora reggel volt, a lakás még az éjszakai szédültségben, de kaptunk reggelit, meséltünk a színházról, s Riki bácsi, mint azután majd annyiszor, ha találkoztunk, azt mondta huncut nevetéssel: Jó nektek, de egyszer engem is vigyetek el a szép színésznőkhöz... Hát ők voltak Rákosfalva, meg az, hogy Tiborral mindig emlegettük az éjszakai hazajutásainkat. Akkor még – az ötvenes években – nem ismertük egymást, de kiderítettük, hogy az éjszakai, fél kettes, utolsó vonatot ő is, én is mindig loholva értük el. Ő csak Rákosfalváig utazott, de az én járatom Nagycicén elkanyarodott Rákos-szentmihálynak, onnan, körforgalomban visszatért Iccére, és folytatta az utat Cinkotáig. Onnan már nem ment tovább, Árpádföld pedig még két megálló a csömöri vonalon. Ekkor már fél három volt,

s nekem még gyalogolnom kellett a vasút mentén hazáig. De mit meg nem tett az ember a nőkért! Mert ezek az éjszakai utak miattuk voltak. Munka után randevú, egy-két gin fizza a Váci utcai Kedvesben, vagy csak séta a Gellérthegyen, és elment az idő. Azt hiszem, ilyenkor Rákosfalvára érve már bóbiskoltam a néptelen vonaton, ahogy reggelente pedig álmosan néztem ki az állomásra.

– *Kik a legjobb barátaid? Ideát és odatúl...*

– A legjobb barátról az imént szóltam, Gyurkovicsról. Első kötetünket cseréltük ki, az ő *Grafit* című verseskötete és az én *Középpütt vannak a felhők* című novelláskötetem a Magvetőnél jött ki az Új Termés sorozatban. Hosszú évtizedek következtek, közös családi nyaralások, utazások Moszkvába, Leningrádba, válások és házasságok zűrzavarai, színházi bemutatók, örömneppek és bánatok. Aztán elsietett. De előbb még Bertha Bulcsu. A Balaton szerelmese, akit nyaranta a tavon bérelt hajójával vitorlázva, szepezdi szöllejében bort termelve láttunk, és a legszíjasabbnak hittünk, első volt a távozók között. Elment Lázár Ervin is. Nagyon szerettem. Ott kellett lennem a betegágyuknál. Hallani Tibortól, ahogy azt mondja a kórterem teraszán a gyenge napfényben: – Ennyi volt... Vége a dalnak... És Ervintől, ahogy feküdt csontsoványan, s felnézett agyongyötört tekintettel: – Nem olyan könnyű meghalni... És Kiss Dénes, akit akkor ismertem meg, amikor nagyon szegények, de nagyon lelkesek voltunk, és aki örök-ké izzott, küzdött, kutatta a nyelv titkát fáradhatatlanul, míg egyszer csak nem akart már tudni semmiről... Ők ott vannak fenn, pedig

Szabadkán az Új Idők szerkesztősége: Hernádi Gyula, Szakonyi Károly, Gyurkovics Tibor, Végh Antal, Csukás István

még itt lehetnének. És akik még itt vannak? Farkas László. Az Új Írás megalakulása óta barátom, szerkesztőm, biztatóm, értőm... Görgey, öreg harcos, solymári otthonába zárkózva, de minden bajt, az elvesztett látást is tábornoki tartással viselve, még velem együtt mondogatja: kitartani, még csak a nyolcvanas években járunk...

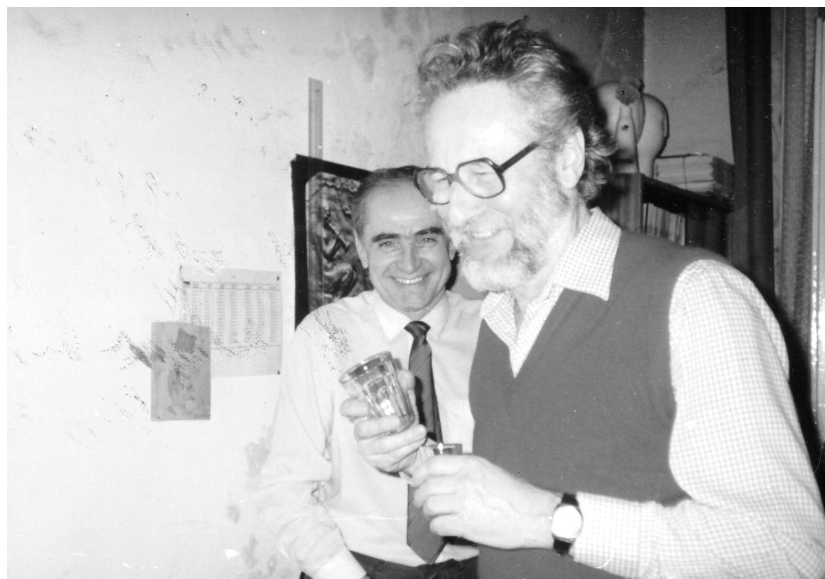
– *Eljársz szépkiejtési és retorikai versenyekre zsűrizni, előadást tartani. Mi fogott meg ebben?*

– Nem is tudom, milyen régóta járok az anyanyelvi versenyekre. De mindig öröm látni a fiatalok igyekezetét, hogy szépen, helyesen értelmezve beszéljenek. Tudom, hogy ez csepp a tengerben, de ha összeadjuk az évek számát a résztvevők számával, mégiscsak arra kell gondolni, hogy van hatása. A hajdani diákok, akik húsz-harminc éve részt vettek a versenyeken, számos utódnak adhatták át a figyelmeztetést: vigyázz az anyanyelved tisztaságára! Ha egyik-másik gyerek nem is szerepel jól, vagy éppenséggel gyatrán, nem baj. Az a fontos, hogy érdekli a dolog, hogy törekszik a tökéletességre. Ami ugyebár nincs, de

keressük. Ez az igyekezet fog meg, és természetesen a jeles, nagytekintélyű nyelvészbarátok, a rendező iskolák tanárainak, igazgatóinak társasága.

– *Valahol mindig játszzák az Adáshibát... Mi a titka?*

– Az *Adáshiba* című keserű komédiámat még mindig előadják itt és ott, és ennek csak egyetlen oka lehetséges: az, hogy fel tudja kelteni a nézők érdeklődését. Megfigyeltem, hogy akár itthon, akár külföldön, akár az idősebb, akár a fiatalabb korosztály tagjai egyaránt befogadják. Egyszer egy újságíró megkérdezte, hogyan hat rám a darab sikere. Azt feleltem, hogy az írónak öröm, a magánembernek viszont szomorúság, hogy mindenütt visszhangra talál, hiszen az azt jelenti, hogy mindegyik ismeretes érzés a bezárkózás, a figyelmetlenség, a technika eluralkodása, ahogy Csehov mondaná: a tokba bújtság. Az *Adáshiba* a maga idejében telibe találta az életérzést, és úgy látszik, ez az életérzés elkísér bennünket. A minap a hetes buszra felszállván egy középkorú úr velem szemben foglalt helyet, de mindvégig mobilján

Az Új Írás szerkesztőségében Farkas Lászlóval, 1987. december 29.

telefonálva. Ültében is folytatta, miközben vizsgálódva nézegetett rám. Majd amikor letette, azt mondta: – Bocsánat, ugyebár nem tévedek, ön írta az *Adáshibát*. Hát ne vessen meg ezért a telefonálásért. Már ebben élünk. Én az egyetemen tanítok, és ott mást sem látok, mint hogy a diákok, lányok és fiúk nem egymással beszélgetnek, hanem a mobiljukat nyomkodják, hallgatják... – Tehát az emberek éreznek valamit, és a darabban ezzel találkozhatnak.

– Milyen közéleti vagy irodalmi kérdés foglalkoztat leginkább manapság?

– A közélet csupán érintőlegesen foglalkoztat, de a hétköznapi szinten, akár akarom, akár nem, szembesülök bizonyos eseményekkel, amelyek bosszantanak. Régebben, amíg napilapnak dolgoztam, vagyis tárcákat írtam a Népszavában vagy a Magyar Nemzetben, ezeket megírtam. Most nincs fórumom, a lapok nem olyanok, mint voltak. Vagyis nem írok tárcát. Márpedig az efféle élmények tárcákba valók. Az irodalmi kérdések mint gyakorlati problémák

– a könyvterjesztés, a lapok megszüntetése, a fórumok csökkenése (Rádió, Televízió stb.) – foglalkoztatnak, de végeredményben feleslegesen, mert úgysem tehetek semmit. Ami az irodalom lényeges kérdései, hogy hol tart, merre megy, mi van külföldön, milyenek a színházak, nos, ezeket a dolgokat figyelem, de azért elsősorban a magam irodalmi kérdései foglalkoztatnak: írni még egy jó novellát, kisregényt... És ez elég is.

– *Hogy látod a magyar nyelvet 50-100 év múlva?*

– A magyar nyelv 50-100 év múlva is létezni fog, mert erős és rugalmas. Arany János nyelve tökéletes szépség, de lám, a mai kor (fiatal) embere már nem úgy szereti és érti, mint még mi. Ma talán azt mondják, Esterházy vagy Parti Nagy nyelve a tökély. Vagyis változik a nyelv, változik a szépsége, de azért nem mondhatjuk, hogy ad abszurdum érthetetlen, hiszen azért mindenki megérti, ahogy Károli *Bibliáját* is, csak éppenséggel nem így beszélünk vagy írunk. De ha már Arany Jánost említettem: állítólag tízezer szóval dolgozott, őri-

ási szókincese volt, feltámasztotta az elfelejtett szavakat, alakíttatta is őket, és a szinonimák sokaságát használta. Erre mindenki törekedhet. Elsősorban az irodalmárok. Tanárok panasza, hogy már az *Egri csillagok* szavai sem érthetőek a gyerekeknek. Nem hiszek ebben. Mi sem tudhattunk mindent, de ráéztünk, vagyis a nyelvkincsünkben ott lapultak azok a szavak, amelyek szokatlanok voltak. Mert más volt a hétköznapi kommunikáció az emberek között. A felnőtt és gyerek között. Beszéltek. Beszélgettek. Meséltek. Történeteket mondtak. Megpróbálták megfogalmazni a dolgokat. Mekkora egy mai ember szókincese? És ha belegondolunk a rövidítésekbe (amerikai szokás!), az sms-ekbe és az új „titkosírásba”, amit a fiatalok találtak ki az elektronikában? De ha a beszélgetésünk elején azt mondtam: a történet mindig meglesz, mert az tudja lekötni a figyelmet, akkor most a nyelvre azt mondom: de Te ezt jobban tudod, a struktúrája megmenti. És ha nem hal ki a költészet, akkor a nyelv is megkapja a maga vitaminadagját, hogy egészséges maradjon. Ötven évvel ezelőtt hogyan beszéltük? Csak más kifejezésekkel tűzdeltük tele nyelvünket. Van, ami megmaradt, van, ami elveszett. Elveszett, aminek elveszett a funkciója. A sátorlajújhelyi Magyar Nyelv Múzeuma őrzi őket, illusztrációval együtt. Van átalakulás. De az elveszett szavak helyett teremődnek új – magyar – szavak. Nem az internet szavaira gondolok, vagyis idegen szavakra, hanem anyanyelvi szavakra. Ahogy az embernél némely elhalt testrészfunkcióját átveszi egy másik (egyszeműség, egy vese, csonkulás stb.). Az élet megmenti önmagát.